

Bilgiye Ulaşabilmek

Osman Tahsin Öcal*

'Orda bir köy var uzakta,
Gitmesek de görmesek de
O köy bizim köyümüzdür.'
... mü acaba ?

Öz

Kalkınma için gerekli bilgi birikimiyle donatılmış işgücünün yetiştirilmesinde önemli görevi olan kütüphanelerimizde ortak nedenlerden kaynaklanan sorunlar yaşanmakta, başarısız olunmaktadır.

Sorunlarımızın kaynaklarından biri, eğitim ve deneyimleriyle toplumun gereksinimlerini karşılayabilecek kütüphane hizmetlerini planlayacak, yönetecek ve üretecek, onun toplumla arasındaki etkili bağları kuracak yetenekleri olan kütüphanecilerin, sorunlarının çözümünü başkalarından beklemeleridir.

İkincisi ise, demokrasinin yapısı gereği oluşan ve kültür konularında yeterli bilgisi olmayan elit ve yönetici kesimin, kütüphaneciliğin bir bilim dalı ve meslek olduğunun bilincinden yoksun oluşları nedeniyle, kütüphanecileri ilgilendiren konularda onlara danışmadan ve gerekçelere dayanmadan kendi siyasal ve ekonomik eğilimleri doğrultusunda kararlar alıp, uygulamalarıdır.

Pötürge İlçe Halk Kütüphanesi

Malatya'nın Karakaya Baraj Gölü'nün kıyısında yer alan dört ilçesinden birisi de Pötürge'dir. Pötürge'ye kar yağışlarının sürdüğü aylarda geçit vermeyen Kubbe Dağını (1880 metre rakımlı) aşan 78 km. uzunluğundaki karayolu ile ulaşılmaktadır. Pötürge ilçe merkezi (3466 kişi), köylerde yaşayanların (23079 kişi) idari, yargı, eğitim, sağlık, güvenlik ve alışveriş amaçları ile gittikleri Baskil, Kovancılar, Kiğı, Karlıova, Doğanşehir, Derende, Hekimhan, Pertek ve Solhan gibi tipik bir Anadolu kasabasıdır. Tarihi ve turistik Nemrut Dağı ve dünyanın özellikle aradığı seramik ham maddesi olan profilinin ilçe ekonomisine katkısı (hidro-elektrik santralının Keban'a; çeşitli maden cevherlerinin çıkarıldıkları Arıcak, Hekimhan, Palu, Maden vb. olduğu gibi), sınırlıdır. İlçenin gelir kaynakları ormancılık, hay-

* Dr. Osman Tahsin Öcal, Emekli Kütüphanecidir.

vancılık, bağ, bahçe ve tarla tarımından sağlanmaktadır. Orman ve dağlık alanda sağlıklı ve gözüpek olarak yetişen gençler, askerlik çağına kadar çobanlık ve reңberlik yaptıktan sonra, İstanbul'daki yakınlarının yanında iş buldukları için ilçeden ayrılmaktadır. Ekonomik olarak güçlü olanlar, yaz aylarını ilçede yaptırdıkları yazlıkta geçirerek çevreyle bağlarını sürdürmektedirler.

Toplumun kalkınması, nüfusun kentlere göç ederek artması ve ekonomide görülen büyüme ile sınırlı değildir. Genel bilgi ve kültür ortalamasının yükselmesinde, yeni koşullara uygun organizasyonların kurulmasında, üretim alanlarında yeni teknolojilerin geliştirilip uygulanmasında gösterilen başarı düzeyleri bir araya getirilerek gerçekleştirilen gelişmeler kalkınma olarak tanınmaktadır. Kalkınmanın gerçekleştirilmesinde en önemli etken, bilgi birikimi ile donatılmış nitelikli insan gücü ve toplumsal yapının değişimine etki edecek yeniliklerdir. Yetişmiş insan gücünü ve bilgi birikimini oluşturacak insan ve kuruluşların, bölge insanının toplumsal gelişmelere uyum sağlamalarını özendirecek ortamları hazırlamaları ve onlarla birlikte yaşamaları zorunludur. Kütüphanelerin, bilgi birikimi ile donatılmış iş gücünün yetiştirilmesinde sağlayacağı yararlar göz ardı edilemez. Değişik toplum gruplarına mensup insanların yaşadığı ortamlarda kütüphanelerin demokratik toplumun gerçekleştirilmesindeki rolü tartışılmaz. Okuma yazma öğrenirken ve eğitim – öğrenimini sürdürürken okuma, araştırma, düşünme ve boş zamanları değerlendirmede büyük katkıları olan kütüphaneler, bilgi iletişim kanallarından en etkilisi ve önemlisidir. Kütüphaneler, kütüphane materyallerinin bilgi, görgü, düşünce ve deneyimleri uzun süreler bozulmadan, kaybolmadan, kalıcı olarak koruduklarından, materyallere istenildiği an kolaylıkla ulaşılabilindiğinden ve sayısız kereler yararlanıldığından, öteki bilgi iletişim sistemlerine göre daha çok ilgi çekmektedir. Bilgi birikimini, onu yeniden üretmek üzere tüketebilmek için çaba gösterenlere, ulaştırılan kanallardan bu yönüyle en önemlisi kütüphane kurumudur.

Sanayi devriminin başladığı yıllarda, toplumun tabanını oluşturan çalışanların, kendi eğitimlerini sağlamak ve geleceklerini yönlendirmek için, gereksinim duydukları bilgilere ulaşmak amacıyla kurdukları halk kütüphaneleri, önce İngiltere'de ve daha sonra ise Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır. Kadın-erkek her yaştan, her meslekten, her seviyedeki okuyucuların çeşitli düşünce ve sanat ürünlerinden, özgürce ve ücretsiz olarak yararlanmalarını sağlayarak, çevresinin ekonomik, teknolojik ve kültürel açılardan kalkınmasına yardımcı olan halk kütüphanelerinden biri de 1994 yılında, Pötürge ilçe merkezinde hizmete girdi. Pötürge Halk Kütüphanesi'nde de Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün taşra kuruluşunu oluşturan; Bingöl, Elazığ, Muş, Tunceli, Van il; Ağın, Arguvan, Battalgazi, Baskil, Darende, Doğanşehir, Hekimhan, Kale, Kiğı, Karlıova, Malazgirt, Nazimiye, Palu, Pertek, Sivrice, Solhan, Yeşilyurt ilçe; Erkenek, Konak, Polat vb. gibi şube halk kütüphanelerinde yaşanan sorunlar paylaşılmaktadır. Kültür konularında yeterli bilgileri ve mesleki formasyonları bulun-

mayan kişiler, “kütüphaneciliğin; ülkemizde bilgi-toplum ilişkisinin organik olup olmadığını; bilginin, birey grup ve genelde toplumu etkileme gücünün ne olduğu, nitelikli bir ilişkinin hem yaygınlık hem de yoğunluk kazanması için kütüphane kurumunun hangi bilgi tüketim alanlarında dizgeleştirilmesi gerektiği ve iç dinamiklerini söz konusu alanlardaki yapılanışlarla nasıl kaynaştırılacağı sorunlarıyla ilgilenen” (Soysal, 1998: 409) bir bilim dalı ve meslek olduğunun bilincinden yoksun oluşları nedeniyle, halk kütüphanelerinin kuruluşunu ilgilendiren konularda, kütüphanecilere danışmadan ve gerekçelere dayanmadan -öteki kütüphane türlerinde olduğu gibi- kararlar alıp uygulamaktadır. Bu uygulamalar aksaklıklara ve olumsuz sonuçların doğmasına neden olmaktadır. Yerel yöneticilerin hizmet planları dışında siyasal amaçlarla açılmasını istedikleri halk kütüphaneleri, kütüphanecilerin çözümü olanaksız sorunlarla karşı karşıya gelmelerine neden olmaktadır. Beş okuyucu masası, otuz- otuz beş sandalye, yedi sekiz kitap rafı, kırık dökük memur masası, sağdan soldan toplanmış çoğunluğu güncelliğini yitirmiş ve ciltlenmesi zorunlu bine yakın kitapla açılan halk kütüphanesi (ki Pötürge ilçe halk kütüphanesi Genel Müdürlükçe gönderilen Malatya valiliğince satın alınan ve İstanbul’da yaşayan Pötürgelilerin bağışladığı yedi bini aşan kitapla, derme yönünden ortalamanın üstündedir) birimleri çağdaş kütüphanecilik biliminin, belirlemiş olduğu standartların düzeyine ulaşamamaktadır. Halk kütüphaneleri genel hizmet planının dışında açılan kütüphaneler, yörenin ileri gelenlerinin yakınlarına, kısa sürelerle iş sağlayan kamu kuruluşları olmaktan ileri gidememektedir. (Pötürge İlçe Halk Kütüphanesi’nde Fırat Üniversitesi Sosyoloji Bölümü mezunu olan Psikoloji öğretmeni geçici olarak görevlendirilmiştir.) Yerel yöneticilerin değişmeleriyle birlikte, çalışanların görevlerinden ayrılmak zorunda kalmalarıyla, kütüphaneler kapanma tehlikesiyle karşılaşmaktadır. Hükümetlerin devlet memurlarının sayısını düşürme politikaları nedeniyle-eğitim ve deneyimleriyle, toplumun gereksinimlerini karşılayabilecek kütüphane hizmetlerini planlayan ve yöneten dermeye girecek materyalleri seçen ve düzenleyen, okuyuculara yardımcı olan ve kütüphane hizmetleriyle toplum arasında etkili bağlar kuran yetenekli-kütüphaneci ve memur alımları yapılmaması, kütüphanecilere verilen ücretlerin de düşük olması, bu kütüphanelere kadrolu eleman atanmasını engellemektedir. Kütüphaneler Genel Müdürlüğü’ne genel bütçenin on binde on üç oranında ödenek ayrıldığından bin iki yüzü aşan halk kütüphanesine yeterince kaynak gönderilememektedir. Kültür Bakanlığı personelinin bulunmadığı halk kütüphanelerinin, yalnızca aydınlanma ve ısınma giderleri, bağlı oldukları il ya da ilçe halk kütüphanesi aracılığıyla karşılanabilmektedir. Özel idare bütçeleri sağlık, sosyal yardım, eğitim, bayındırlık ve güvenlik kurumlarının giderlerine ayrıldığından, kütüphanelerin bu kaynaktan yararlanmaları sınırlı kalmaktadır. Belediyelerin katkısı ise belirli sürelerle yer temininden ileri gitmemektedir. Yeni yayınlanan kütüphane materyalleri Bakanlıkça satın alınarak, il halk kütüphaneleri aracılığıyla

la ilgili kütüphanelere ulaştırılmaktadır. İstatistik sonuçlarının yorumlanmasında, çalışma ve teknik denetim raporlarında, hizmet dışı kalan kütüphanelerle ilgili soruşturmalarda, personellerin görevden alınış nedenlerinin araştırılmasında ve demirbaş sayımlarının dökümlerinde saptanan; kütüphanelerin kuruluşları, amaçları, örgütleniş biçimleri ya da derme, görevli, bütçe ve yapı gibi fiziksel öğelerdeki yetersizlikler başarıyı etkilemektedir.

Kütüphanecilerden Kaynaklanan Sorunlar

Cumhuriyetin ilk döneminde köylerde oturan nüfusun çoğunluğu “*baba, anne, çocuklar ve torunların birlikte barınma, beslenme, örtünme vb. gereksinimlerini karşıladıkları gelenek ve törelere bağlı yaşama biçimini sürdürüyordu. Köy sınırları içinde kesin çizgilerle belirlenmiş içe dönük ve dış etkilere kapalı ortamda yaşayan insanların davranışları monodik insan modeline*” uygundu (Tekeli, 1998: 21). Çeşitli nedenlerle kentlere göç edenler daha iyi eğitim, sağlık barınma ve çalışma koşullarına kavuşmuştur. “*Göç edenlerin köyden getirdikleri davranış biçimlerine, kentte karşılaştıkları olaylara pasif ve kendilerine öğretilen biçimlerde tepki gösterme alışkanlıkları eklenmiştir. Toplumsal varlığa dönüşen kişiler yeni yaşama biçimini kendilerine verilen ödül olarak benimsediler. Kamu sektöründeki işlerinden elde ettikleri gelir, onlara geldikleri yerlere göre daha iyi yaşama koşulları sağlamıştır. Ödülün değerini bilmek ve yaşama anlam yükleyen inanca uygun davranmakla yükümlü hissetmişlerdir. Köylere göre, daha iyi olan yaşama koşullarını yitirmek korkusu ile sadece çalışan sadık, dürüst ve inançlı bireylere dönüşmüşlerdir*” (Tekeli, 1998: 21). Tüm kamu kurumlarında çalışan kişiler gibi kütüphaneciliğin, bir meslek ve bilim dalı olarak gelişmeye başladığı yıllarda, bu alanda görev yapanlar da köyden getirdikleri içe dönük ve kentte edindikleri pasif ve biçimlendirilmiş davranışları sergiliyorlardı. “*Kütüphanecinin etkinliğinin dıştan çok içe dönük olması, örneğin eldeki bilgi kaynaklarının denetim altına alınamayışı ve bunlara ulaşımında karşılaşılan güçlükler yüzünden düzenleme çabalarının öncelik-ağırlık kazanması, sorunların doğmasına neden olmuştur*” (Soysal, 1998: 48). “*Kütüphanecilik kurumunun, gelişim çizgisini ve işleyişini kavramaktan çok, ona tarihsel niteliklerin ve geleneksel alışkanlıkların açısından algılanmaktaydı. Görevlerinin, yalnızca korumaları altındaki emaneti isteyene ulaştırmakla sınırlı kaldığını sanıyorlardı. Kütüphaneyi başta kitap çoğu yazılı basılı, eserlerin saklandığı günlük yaşamın parçası olmaktan çok edebi kuruluş olarak düşünüyorlardı*” (Soysal, 1998: 47). Sergiledikleri davranışların nedeni ile, başkaları kütüphaneciliğimizin geleceği ile ilgili olarak kendi görüşleri doğrultusunda kararlar alırken, sınırlı sayıdaki meslektaşlarımızın dışında kendi görüşlerini yansıtan tezler ileri sürülmemiş ve tavırlar alınmamıştır.

“Bilgi ögesinin örgütleniş – akış biçimine ilişkin bir temel anlayış ve politika oluşturulmasına çalışmamışlardır. Bu anlayış ve politika eksikliği, bilginin tüketimi ve üretimi ile ilgili her konuda olumsuz sonuçlar doğurmuştur.” “Toplum’a, en çok gereksindiği kafa ve ruh sağlığı için, insan’a en yaraşan yöntemler ve gerçek özveri ile hizmet sunmayı amaçlamaya bir mesleğin kamuoyunu inandırma-yışı düşündürücü, o ölçüde de acıdır. Toplumun bu uğraşı, çoklukla, salt “kütüphaneci-araç ilişkisi” içinde dondurduğu; iş’in birey ve kitleye yönelik yaşamsal boyutlarının algılanmadığı, gözlenmekte. Kütüphanecinin ürettiği hizmette görülen yetersizlik ya da yargılarında da düştüğü yanlış, ‘sade vatandaşı’ belirgin ölçüde ‘rahatsız’ ya da ‘duyarlı’ kulmıyor. Kütüphanecinin yanlışlığı, toplumun etkileme bakımından, bir doktor, avukat ya da mühendisçe yapılan yanlış ölçüsünde vurucu olmamakta. Kamuoyunun bugün kütüphanecilik konusunda sahip olduğu ‘olumsuz’ görüşü ya da takındığı ‘umursamaz’ tutum, bir ölçüde doğru, bir ölçüde de yanlıştır. Ancak özellikle yargılanması gereken, ‘kütüphaneciliğin gerçekte ne olduğu ile ilgilenmeyen toplum değil; yanlış görüşten alabildiğince yakınmasına karşın onu düzeltmek için yeterince çaba göstermediği anlaşılan ‘kütüphaneci’ olmalı (Soysal, 1981: I).

Kütüphanecilik mesleğinde görülen sorunların çözümü ve mesleğin oluşması, her şeyden önce kütüphanecilerin umutlarını başkalarına bağlamaktan vazgeçmelerine ve kendi sorunları üzerinde düşünmeleri gerektiği gerçeği ile karşılaştıklarında umutsuzluğa düşmemelerine bağlıdır. Sorunların doğmasında kütüphanecilerin ne kadar payı varsa, onu da benimseyen anlayış hiç dokunmayan ya da suçsuzluk görüntüsü altında saklanan boş vermişlik, uğranılan haksızlığı da göz ardı etmeden dile getirmelidir. Hem kendi koymadıkları kuralları değiştirmemeleri, hem de sorumlusu olmadıkları sorunlardan dolayı suçlanmaları haksızlıktır. Sorunların çözümü kitap ve filmlerin toplanıp yakıldığı, yazarların tutuklandığı meslektaşlarımızın görevden alındığı ya da hak etmedikleri davranışlarla karşılaştıklarında, kitapların suç unsuru sayıldığı ara rejim ve sonrası dönemlerde, anti demokratik uygulamalara karşı çıkacak yerde hiçbir meslek gurubunda görülmeyen bir davranışla, yönetime el koyanlara bağlılık bildiriminde bulunulmakla sağlanamaz. Başkaları geleceklerini kendi çıkarları doğrultusunda belirlemeyi sürdürürken, meslek üyelerinin yükseltecekleri anlamlı bir ses, hem ne söyledikleri, hem de nasıl söylendiği açısından anlamlı olacaktır. Bu sorunların yaratacağı rahatsızlık duygusuna olumlu bakıldığında ise, kütüphanecilerin öncelikle kendilerine dönük ve kendi iç dinamiğinin oluşması her şeyden önce kütüphanecilerin umutlarını başkalarına bağlamaktan vazgeçmelerine ve kendi sorunları üzerinde düşünmeye başlamalarına bağlıdır.

Toplumsal Nedenlerden Kaynaklanan Sorunlar

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde, ulus devleti oluşturmak isteyen aydın ve asker kişilerin gerçekleştirdiği özgür ve bağımsız kalkınma çabalarıyla göz kamaştırıcı, hızlı ve dengeli sanayi politikaları ile 1930'lu yıllarda ulusal ekonomi sistemi kurulmuş ve sömürge ekonomisinden ulusal ekonomiye geçilmişti. Devlet eliyle öncü ve örnek Kamu İktisadi Teşekkülleri yaratılarak gerçekleştirilen kalkınma modeli başarılı olmuştur. Geleceğe dönük amacı anlam arayışı olan bireyler yetiştirmeye özen gösterilmişti. Bu bireylerin dışarıdan gelen uyarılara açık tepki göstererek, amaçları doğrultusunda çevreleri ve öteki insanlarla ilişki içinde yaşamlarını sürdürmeleri istenmişti. Bu amaçla eğitimin birliği sağlanmış, kütüphaneler Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, yeni Türk ABC'si kullanılmaya başlanmış, Derleme Yasası yürürlüğe girmiş, Köy ve Sanat Enstitüleri, halkevleri gibi eğitim kurumları yaygınlaştırılmıştır. Önüne bir amaç koyan, onu izleyebilen ve yaratıcı olan birey, toplumu etkileyebilmekte ve ondan etkilenmektedir. Birey ve toplum, birbirini etkileyerek ileri varlık düzeyine ulaşacaktı. İnsan yalnızca toplumdaki etkilenerek kalmamakta, kendi seçeneklerini de ona benimsetmektedir. Bu model benimsendiğinde, “ *‘bilgi / bilgileşim bağlamında öncelikle bilginin tüketilmesini özendirir. Bilgi tüketimi açısından ise önemli olan, özendirmenin bilinçli olarak bilgiye katma değer kazandırılması amacı ile yapılmasıdır. Özendirmenin gerçekleştirildiği oranda ilgiye yönelik üretim, yaratı ile davranış biçimlerini geliştirme yönünde başarıya ulaşılabilir’*” (Soysal, 1998: 397).

“Türkiye,1950’de iktidar değişikliği ile toprak sahipleri ve özel sektör yatırımcılarının yönetime gelmesinden sonra, liberal ekonomi sistemine geçilmiştir. Bu yöneliş, 1960’ların Türkiye’sinde ve onu izleyen planlı yıllarda, ekonomide ortaya çıkan çok önemli dönüşümlerin (yabancı sermaye ve petrol yasalarının çıkarılması, montajcı çok uluslu şirketlerin ülkede yatırım yapması gibi) oluşmasında çok etki yapmıştır. Demokrasinin yapısı gereği, halk egemenliğine dayandığı söyleniyorsa da, bir elit ya da yönetici sınıf oluşmaktadır. Geniş yönetici sınıfın, seçimleri kazanmak için piyasa ekonomisinin kurallarını çiğneyerek, kendilerine ve destekçilerine hatta halkın geniş kesimlerine özel çıkar sağlaması, ekonomik büyümeyi durdurur. Bütçe ve dış borç ödeme açıkları ile enflasyon başlar. Sanayi gelirlerinin kesilmesi ile, önce ekonomi sonra da ülke yönetilemez duruma gelir. Geniş yönetici sınıf, totaliter rejimlerde olduğu gibi egemenliğini sürdürmek için çağdaş ulus devletin ideolojik örgütü olan -kütüphaneler de dahil her türlü örgün ve yaygın eğitim kurumunu kapsayan- eğitim sisteminde koca kuşaklara kutsal inanış ve davranış normlarını dayatır. Onları ergin olmayan davranışlarda tutmak amacıyla denetim altına alır, metalastırır, yozlaştırır ve işlevsizleştirir. Aktif eğitimin ilkeleri yaratıcı ve etkin bireyler yetiştirerek, toplumun kalkınması için gerekli olan üretim, bölüşüm, değişim, tüketim ve yeniden üretim süreçlerini gerçekleştirecek nitelikli işgücüne sahip elemanlar sağlamaya yönelik olması-

na karşın; eğitim kuruluşları, öğrencilerini toplumda ağırlığı olan ve iyi gelir elde edilen mesleklere özendirerek onları özel dersanelere yönlendiren bir yapıya dönüştüler”.

“Günümüzde insan ilişkilerinin ayrışmaya başladığı bir dünyada yaşıyoruz. Toplumsal sorunlarda söz hakkı olan bir zamanların aktif yurttaşı giderek eylemsizleştirilmiş, düşünsel becerileri azaltılmış, umursamazlığı artırılmış, bütün etkinliği, moda, dış görünüş ve kader gibi göstermesi özendirilmiştir. Politika, kentsel ve katılımcı özünden koparılmış, devlete indirgenmiştir. Yurttaş, vergi mükellefi ve seçmene dönüştürülerek etkisizleştirilmiştir. Ne devletin ne de onun doğrudan uzantısı olan politik partilerin halkla bağlantısı kalmıştır. Demokrasi kavramının doğması ve gelişmesine sahne olan kentler, ulus devletinin yarattığı ‘kentleşme’ denen süreçte homojen, mekanik ve kar hirsının her şeyin önüne geçtiği bir pazar haline getirilmiştir” (Bookchin, 1992).

Bu ortamda “bilgiye, kendini yorumlama ve yaşamı bir bütün olarak algılamada etkin bir öge olması nedeniyle değil de, sanki salt sağlayabileceği çıkar yüzünden yaklaşma eğilimi” doğar (Karataş, 1999: 223). “Ülkemizde ‘bilgi’ ya da ‘bilgilenmeyi’ maddi yaşamın gereksinimlerini karşılamanın ötesinde ‘kişilik oluşumunun psiko-sosyal gerekleri arasına katmış: bilginin bilinçli biçimde toplumsallaşmasını sağlayan dizgelere işlerlik kazandırabilmiş değiliz” (Soysal, 1998: 48). Buna paralel olarak da, “Türkiye’de kütüphane varlık temeline inen gereksinimlerden doğmak yerine, dünyadaki gelişmelerin yarattığı kurumsal kişilik olarak temelleniyor. Maddi ve teknik bir iş olarak ortaya çıkan kütüphanenin öncül dayanağı bilgi / bilgilendirme olmayınca, hem birey, hem de ülkeye / topluma yansımayan bir uğraş alanı; hizmet vermeye çalıştığı çevre tarafından da benimsenmesi zor bir kurumsal kişiliği temsil ediyor. Bu kurumsal kişiliğin toplumsal iz düşümü farkında olmamayı ya da önemsenmemeyi üretilen hizmet olarak da değerini bulamayan bir iş simgeliyor” (Soysal, 1998: 203).

“Toplumla ‘kütüphane kurumu’ ve ‘kütüphanecilik mesleği’ arasında organik bir ilişki oluşmadı. ‘Sade’ vatandaş genelde böyle bir hizmetin eksiklik ve yetersizliğine karşı duyarlı olmadı. Türkiye’nin hem kitap saygı / sevgisine dayalı köklü bir kütüphane geleneği hem de bu alandaki gelişmeleri yakından izleme isteğine sahip olmasına karşın, çağdaş kütüphanecilik uygulamasında beklenen düzeye ulaşamadı. Türk toplumu kütüphanenin işlerini özde, bir ‘toplayıp koruma’, kütüphanecinin görevini ise ‘isteyeni bu bilgi birikiminden yararlandırma’ olarak algılamaktadır. Kütüphane kurumu ile sorunlarına gelişme çabası içinde olan ülkelerde gözlenen tipik sezgi ve davranış biçimlerinde yaklaşılmaktadır. Arşiv ve dahası müzelerle işlev, içerik yönünden karıştırılmaktadır (Soysal, 1998: 423-424).

Doğu Anadolu Bölgesindeki Kütüphaneler

İmar ve İskan Bakanlığı'nın 1967'de Doğu Anadolu bölgesinin kalkınması için hazırladığı Güneydoğu Anadolu Projesinde Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gaziantep ve Van alt bölgelerinin oluşturulması tasarlanmıştır. Bu düşünce Kütüphaneler Komitesi Raporunda belirtilen 'bölge kütüphanelerinin' kurulması önerisi ile örtüşüyordu. Devlet Planlama Teşkilatı (1970 de) Elazığ ve Gaziantep'in 2000'li yıllarda 750 bin nüfuslu metropollere dönüşebileceği tezini ileri sürmüştü. Keban barajı ve öteki toplumsal olaylarla 30 bin kişinin göç etmesine karşılık alt bölgedeki belirli kentler insanları çekebildi. Elazığ alt bölgesinde 100-500 bin arasında değişen kişinin yaşadığı Elazığ (350 000) ve Malatya (451 000) merkezleri bulunmaktadır. DAP'ın uygulanmaya başladığı yıllarda Elazığ ve Malatya il halkı; Ağın, Baskil, Darende, Doğanşehir, Hekimhan, Keban ilçe halk kütüphaneleri çalışmalarını sürdürüyordu. Elazığ Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi, Fırat ve İnönü Üniversitelerinin birkaç fakültesinin kütüphanelerinde bilgi kaynakları oluşturulmaya çalışılıyordu. Uluslararası Kütüphanecilik Derneklerinin standartlarına göre alt bölgede bulunan halk ve üniversite kütüphaneleri yetersiz kalıyordu. Kütüphanelerdeki kitap sayıları ortalama beşbini aşmıyordu.

Bilimsel araştırma eğitim ve öğrenim kuruluşları olan üniversitelerin kendi konularında bilgi kaynağı olarak oturmuş ve gelişmiş kütüphanelere gereksinimi vardır. Yüksek Öğrenim Kanunu yürürlüğe girmeden önce kütüphaneler akademik bir birim olarak algılanmaktaydı. Kütüphane ve dokümantasyon merkezi kurularak aynı kampus içinde hizmet veren fakülte, yüksekokul, enstitü ve ana bilim dallarının kütüphane ve kitaplıkları merkez kütüphanede toplandı. Kütüphaneler akademik öğrenim ve araştırma merkezi olmaktan çıkarıldı, üniversite genel sekreterliklerine bağlı yönetim birimlerine dönüştürüldü. Akademik nitelikleri görmezden gelinerek kitap depoları olarak algılanmaya başlandı. Bilimsel eğitim, öğrenim ve akademik çalışmalar yapması amacıyla kurulan üniversiteler siyasal grup ve cemaatların yandaşlarına kamu sektöründe iş sağladıkları kuruluşlara dönüştü. Kütüphane ve Dokümantasyon dairesi başkanlıklarına akademik formasyonu olmayan ancak kütüphaneyi denetim altında tutmak isteyen üniversite yönetiminin yakınları ya da öteki birimlerce istenmeyen ve müktesep haklarına uygun kadro olduğu için atanan kişiler getirildi. Üniversite kütüphanelerinin örgütlenmesinde ve çalışanların atanmasında izlenen bu tutum kütüphane merkezlerini işlevsiz kılarak üniversite içinde kitap deposu ve okuma salonu konumuna düşürüldü. Üniversiteye bağlı kampus dışındaki birimlerin kütüphanelerinin, kütüphane ve dokümantasyon merkeziyle hiyerarşik ve organik bağlar kurarak gelişmeleri de sağlanamamıştır. Üretilen kütüphane hizmetlerinin yeterli olmaması, üniversite içindeki bölümlerin kendi kütüphanelerini oluşturma çabalarına girmelerine neden olmuştur. Alt bölgemizde sekiz yıllık ilköğretim okullarının, lise ve dengi meslek okullarının önemli bir bölümünde öğrencilerin derslerde öğrendik-

leri bilgileri geliştirecek, ödevlerini yapabileceklerini ya da özel ilgi alanlarına giren konularda bilgilerini karşılayabilecekleri okul kütüphaneleri bulunmamaktadır. Öğretmenlerin yeni bilgileri bulabilecekleri, hobilerini geliştirebilecekleri ve çevrelerine eğitici, kültürel ve ekonomik konularda önderlik yapabilmeleri için gereksinim duyacakları ilgi kaynakları da yoktur. Lise ve dengi okullardaki az sayıda okul kütüphanesi de amaç dışında çalıştırılmakta ya da kütüphane materyallerinin yıpranacağı ve kaybolacağı endişesiyle kapalı tutulmaktadır. Kütüphane görevlileri yöneticilerce okulun yazışma ve kayıt işleri gibi büro işlerinde çalıştırılmaktadır. Öğrenciler çevrelerinde bulunan halk kütüphanesinden yararlanmaktadır. Öğrenciler yıllık ödevlerini hazırlamak ve ödünç kitap almak amacıyla halk kütüphanelerine gitmektedir. Dini cemaatların açmış olduğu “Bir kitap al, oku, getir” diye adlandırılan kitaplıklarda öğrencilerin ilgisini çekmektedir.

Geleceğe dönük amaçları, anlam arayışları olan bireylerin davranışlarını kendilerine temel alan kütüphaneciler ilişki içindeki aktif insan modeli ile ilgilenirler. Dışarıdan gelen uyarılara açık tepki gösteren amaçları olan bireyler çevresi ve öteki insanlarla ilişki içerisinde amaçları gerçekleştirmeye çalışır. Önüne bir amaç koyabilen onu izleyebilen ve yaratıcılığı olan birey toplumu etkilemekte ve ondan etkilenmektedir. Birey ve toplum birbirlerini etkileyerek uygarlık düzeyine ulaşmaktadır. İnsan yalnızca toplumdan etkilenerek kalmamakta kendi seçeneklerini de ona benimsetmektedir. İnsanı kendini yaratma süreci içinde yönlendiren yaşamda bulunduğu anlamdır. Geleceğe dönük amacı ve anlam arayışı olan kişi etkileşim içinde bulunduğu her şeyi kendi anlam dünyasına göre algılar. “Yaygın eğitim kurumu ve özgün eğitimin bütünleyicisi olan kütüphanelerde görev yapan genel eğitim ve kültürün gelişmesi özgür birey ve ondan kaynaklanacak ergin toplumun yaratılması için gerekli okuma, düşünme ve araştırma ortamı hazırlamaya çalışan kütüphaneciler insanların çevresi ve öteki insanlarla ilişki içinde önüne koyduğu amaçlarını sonuçlarını da düşünerek ve kendi zihinsel kapasitelerini artırarak gerçekleştirebilmelerine, yaşamda buldukları anlamı zenginleştire bilmelerine bilgi kaynaklarını hizmete sunarak yardımcı olur” (Soysal, 1998: 203). Bu modeli benimseyen kütüphaneciler bilgileşim bağlamında öncelikle bilginin tüketilmesini özendirir. Bilgi tüketim açısından önemli olan ise, özendirmenin bilinçli olarak bilgiye katma değer kazandırılması amacı ile yapılmasıdır. Özendirmenin gerçekleştirildiği oranda kütüphaneciler bilgiye yönelik üretim yaratıcı ve davranış biçimlerinin geliştirme yönünden başarıya ulaşabilir.

GAP hazırlanırken Elazığ, alt bölgenin merkezi olarak düşünülmüş ise de, ekonomik sosyal kültürel ve siyasal nedenlerle beklenen gelişmeyi göstermedi. Malatya da plan hedeflerinin üzerinde büyümenin gerçekleşmesi ve etki alanın genişlemesiyle alt bölgenin merkezi konumuna geldi. Elazığ –Malatya metropol alanı Türkiye’de İstanbul – Kocaeli; Susurluk – Bursa – Eskişehir kuşaklarından sonra gelişen Konya – Adana – Gaziantep – Malatya üçüncü sanayi kuşağında

ağırlığını hissettirmektedir. Baraj göllerinin değiştirdiği iklim ve sulama koşulları da bitkisel üretimi artırdı. Bu etkiler beş üniversitenin çalışmalarını sürdürdüğü on altı ili kapsayan bölgenin kalkınmasına yönelik Doğu Anadolu Projesinde (DAP) Elazığ ve Malatya'nın, Erzurum ve Van illeri ile birlikte öncü olarak belirlenmesini sağlamıştır.

Öneriler

Doğu Anadolu Projesi'nin istenilen hedeflere ulaşabilmesi için gerekli bilgi birikiminin yer aldığı ve yörede yaşayanların kolayca ulaşabilecekleri nitelikte kütüphaneler bulunmalıdır. Halen hizmet etmekte olan kütüphaneler örgütleniş ve fiziksel yönden güçlendirilerek, amaçlarına ulaşabilecek ve kendilerinden beklenen görevleri yerinde getirebilecek duruma getirilmelidir. Kütüphanelerin sayısının çoğaltılması ve verimli hizmet etmeleri bilgi ve kültür ortalamasının yükselmesini, yeni teknolojilerin kullanılmasını sağlayarak kalkınma hızını arttıracaktır. Elazığ – Malatya metropolü Aslantepe, Nemrut Dağı, Battalgazi, Darende, Arapkir, Harput gibi tarihi; Keban Karakaya ve Sivrice gölü gibi turistik; Fırat ve İnönü üniversiteleriyle öğrenim ve kültür merkezi konumundadır. Maden kaynakları küçük ve organize sanayi kuruluşlarıyla tarım ürünleriyle geleceğin önemli kültür sanayi ve tarım bölgesi olma niteliğini sürdürecektir. Genç işadamlarını bölge ve yurt dışında ticaret ve yatırım yapmaları büyümenin gelecekte de süreceğini göstermektedir. Lise ve dengi okullarda, üniversitelerde okuyan öğrencilerin eğlenmek amacıyla ilgi gösterdikleri bilgisayar ve Internet'ten yararlanma eğilimleri, bilgiyi yeniden üretmek için tüketebilmelerine yönelik araştırma, yöntem ve tekniklerini öğrenerek kullanabilme alışkanlıklarına çevrildiğinde geleceğin nitelikli insan gücü gereksinimini karşılayacaktır. Kamu ve özel sektör kuruluşları iş alanlarıyla ilgili araştırma ve geliştirme ünitelerine gereksinim duymaya başlamıştır. Bu amaçla kurulacak kütüphane ve bilgi merkezlerinin Doğu Anadolu Projesi'nin koordinatörlüğünü yapan Fırat Üniversitesi'nin organizatörlüğü altında eşgüdüm içinde çalışmaları yatırımların verimliliğini arttıracak ve kalkınmanın hızını arttıracaktır. Çeşitli kütüphanelerde, görev yapan ya da kütüphanecilik konusunda akademik çalışmalar yürüten kütüphaneciler, kültür dinamiğinin oluşturulmasında en az kültür hizmeti üreten öteki meslek gruplarının üyeleri kadar sorumluluk taşımaktadır. Kütüphane materyallerinin toplandığı, belirli bir sisteme göre düzenlendiği ve özellikle yararlanmaya sunulduğu kütüphanelerde kişilerin yaşamı algılama düzeylerinin yükselmesinde önemli rol oynayacaktır.

“Bilgi, onun yaşam gereklerini karşılamanın ötesinde, bireyce ‘varlık nedenini kavramak’ ve ‘geleceği biçimlendirme’ amacıyla bilgilendirme için aranır, duruma gelmesiyle” organik olarak tüketim olanağını bulması, “bireye ‘neyi düşünmesi ve öğrenmesini’ mi yoksa ona ‘nasıl düşüneceğini’ mi kavratmamız ge-

rektiğini önemli bulmamıza bağlıdır” (Soysal, 1998: 423) “İnsanın fiziksel gücüne dayalı üretim ve onun emek değeri yerini beyin gücünün ürünlerine bırakmaktadır. Sömürge anlayışı toprak/meکان boyutundan zaman/bilgi eksenine taşındığından az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki daha geniş coğrafya sömürge alanına giriyor” (Karataş, 1999: 223). “Bireyin ve toplumun kendini ve yaşamı algılamadaki yeteneği doğrultusunda tükettiği/dönüştürdüğü bilginin değeri çağdaş ve güçlü olmanın göstergesidir.” “Ulusal ve evrensel sorunları, kendine dönük çözümlerle ortadan kaldıran bir anlayışın egemen olması: karşılaştığı her zorluğu ve ortamı kendi yararına değiştirebilecek/sonuçlandırabilecek düşünsel birikime/geleneğe sahip olması çağdaş ve güçlü olmanın koşuludur” (Soysal, 1998: 397). “Bu alandaki yetersizliği, oranı artan dış patentli bilgi ile giderme eğilimi ise geçici ve geleceği dışa bağımlı kılan bir çözümün sakıncalarını da yanı sıra getirir. Oysa sorun, öncelikle kişilik / yaratıcılık oluşumu için gerekli bir bilgi ve beceri bazında gözlenen açığın nasıl kapatılacağıdır” (Soysal, 1998: 397).

Kütüphaneciler, çözüm aradıkları sorunlarına iletişim bilimlerinin düşünce ve kavramlarıyla da yaklaşmalıdır. “Kütüphanecilik biliminin akademik bir disiplin olarak ‘bireylerin mesajlarının nasıl ilettiklerini saptamak için doğru araştırma metodolojisine olmalıdır’ gibi sorunlarla uğraşan iletişim bilimi içinde yer almaktadır (Baysal, 1981: 19). Toplum ve kütüphaneciler kültür değerlerine yönelmeyi kütüphaneciliğin ana amacı olarak görmüşlerdir. Gerçekte kütüphaneler iki temel gereğe ve amaca yöneldiler:

1. Toplumsal uygulamalar, ekonomik, ticaret, eğitim, bilim, politika ve genellikle her türden uygulama alanları için gerekli belgeleri toplayıp saklamak uygulamalara yardımcı olmak.

2. Her türden düşünce, sanat, bilgi ürünlerini derlemek, insanlar, toplumlar, coğrafya bölgeleri ve çağlar arasında sürekli paylaşılmasını, aktarılmasını sağlamak ve insanlığın vardığı en ileri ortak düzeyi bütün bireyler ve toplumlar için ulaşılabilir kılmak (Baysal, 1981: 20). “Kütüphanecinin ilgilendiği temel ve ortak nesne, insan düşüncesinin zaman ve uzam içinde yayılmasını sağlayan, düşüncenin, bilginin ve sanat yaratmalarının taşıyıcısı olan nesnedir. Kütüphaneler, çeşitli ulusların kültür verilerini birlikte içeren bir ortam oluşturdular. Kütüphane, nitelik olarak yöneticilerin olduğu kadar özgürlüğün aracı olarak kullanılacak, toplumların ve yöneticilerin dilekleri dışında kalan kendine özgür olan kazandı. Kitle iletişimi biliminin verileri açısından kütüphane, bir toplum kurumu değil, kendi işinden kendisi sorumlu özgür bir varlık ya da kanaldır. İletkendir. Toplum kurumları din, eğitim, hukuk gibi, özlerinde toplumun dileklerini taşıyan büyük bloklardır. Kütüphane ise toplumun dileklerine uygun olsun ya da olmasın, her türden bilgi, düşün, sanat ürünlerini sürekli olarak depolaması ve aktarılması gereken bir ortam niteliği taşır. Özniteliği zorlanıp koşullandırılmadıkça, zorla bozulmadıkça, tam anlamıyla özgür bir varlığı sürdürme durumunda-

dır” (Baysal, 1981: 21).

Fırsat eşitliği ve toplumsallaşma açısından, örgün ya da yaygın eğitimin bütüncüseli olarak, herkese bireysel farklılaşma / yetenek düzeyine uygun bilgilendirme ortamı sağlayan tek yaygın demokratik örgüt niteliği taşıyan kütüphaneler ‘özerk’ olmalıdır. Hukuk devleti sisteminin gelişimi yönünden, yönetiminde tarafsızlığının sağlanması gereken kütüphanelerin, iletişim kurumu olarak varlığını sürekliliğini ve istikrarını korumak için yönetimini her zaman değişebilen siyasi akımların ve şahısların etkisinden kurtarılmalıdır.

“Bir ülkedeki her türlü ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmenin ayrılmaz bir parçası olan kütüphane hizmetlerinin bütüncüsel bir yaklaşım içinde, tek bilgi sistemi olarak düşünülmesi ve bu bilgi sisteminin de ulusal kalkınma planları kapsamına alınması bütün dünyada benimsenen bir olgudur.” (Withers, 1981:1). “Kalkınma için gerekli insan gücünün yetişmesi, kalkınmayı hızlandıracak araştırmaların yürütülmesi, vatandaşların çevreleri ile uyum içinde yaşamlarını sağlayan kültürün onlara ulaştırılması için gerekli olan bilgilerin, bunlara gereksinim duyan yerlere ve kişilere iletilebilmeleri; her türden kütüphanenin ve bunların verdiği hizmetlerin planlı bir biçimde geliştirilmesine bağlıdır. Kütüphane hizmetlerini kalkınmada daha etkili kılacak tek yol, öteki sosyal ve ekonomik faktörlerle birlikte, kütüphane hizmetlerinin de gelişmesini sağlayacak ‘kütüphane hizmetlerini geliştirme planı’ yapmakla sağlanır” (Çapar, 1981: 24).

KAYNAKÇA

- Baysal, Jale. (1981). “Kitaplık kurumuna kavramsal yaklaşımların getirdikleri” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü XXV. Yılı Anı Kitabı 1954-55/1979-80 içinde* (19-22) Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Bookchin, Murray. (1992). *Kentsiz kentleşme / Yurttaşlığın yükselişi ve çöküşü*. İstanbul.
- Çapar, Bengü. (1981). “Türkiye’de kütüphane hizmetlerinin planlanmasına genel bir bakış”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü XXV. Yılı Anı Kitabı 1954-55/1979-80 içinde* (23-26) Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Karataş, Ahmet. (1999). “Bilginin yazgısı ya da Özer Soysal”, *Bilginin serüveni : Dünü, bugünü ve yarını...* içinde (221-229) Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği
- Soysal, Özer. (1998). *Türk Kütüphaneciliği : Bilginin yazgısı*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- (1981). “Önsöz”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü XXV. Yılı Anı Kitabı 1954-55/1979-80*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Tekeli, İlhan. (1998). “Toplum bilimlerin önünü açmaya insan modellerini tartışarak başlamak”, *Sosyal bilimleri yeniden düşünmek*. İstanbul.